

Psikoterapi Etkililiğinde ve Terapötik İttifakta Empatinin Rolü: Sistematik Bir Gözden Geçirme

Sergen Sırmacı¹

Derleme Makale / Review Article

Özet

Empati her ne kadar genellikle, bir kişinin diğerinin duygularını, deneyimlerini, motivasyonunu veya bakış açısını anlaması olarak ifade edilse de diğer kişiye karşı genel olarak duyarlılık ve farkındalık içerisinde olmakta empati olarak tanımlanmaktadır. Empati insan etkileşimi içerisinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte doğal olarak psikoterapi ortamı içinde önemli bileşenlerinden biridir. Bu çalışmada terapistin empatisiyle, terapötik ittifak ve psikoterapi etkililiği arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar incelenerek sistematik bir gözden geçirme yapmak amaçlanmıştır. Bu hedef doğrultusunda PubMed, Google Akademik, Web of Science ve ScienceDirect veri tabanlarından son 15 yıl içerisindeki söz konusu konuyu inceleyen araştırmalar, belli anahtar kelimeler kullanılarak taranmıştır. Ulaşılan tarama sonuçları dahil edilme ve dışlama kriterlerinden geçirildikten sonra kalan 20 makale sistematik gözden geçirmeye dahil edilmiştir. Çalışmaların bulguları; katılımcıların özellikleri ve sahip oldukları psikopatolojiler, terapistlerin uyguladıkları psikoterapi türleri ve tasarladıkları araştırma desenlerinden bağımsız olarak terapistin empatisiyle, terapötik ittifak ve psikoterapinin etkililiğinin ilişkili olduğunu göstermektedir. Terapistlerin, danışanlar tarafından algılanan empati seviyesi yükseldikçe psikoterapinin etkililiği olarak tanımlanan depresif semptomların şiddeti, alkol ve madde kullanım miktarı azalmıştır. Empatinin psikoterapinin etkililiğiyle doğrudan bir ilişkisi olduğu görülse de aynı zamanda dolaylı bir etkisi de bulunmaktadır. Buna göre, terapistin gösterdiği empati, terapötik iş birliğini geliştirmekte ve terapötik iş birliği de psikoterapinin etkililiğini olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca psikoterapide empatinin kullanımını sadece yüz yüze ortamlar için değil, çevrim içi ortamlar için de önemlidir ve psikoterapinin etkililiğinde önemli bir faktördür.

Anahtar Kelimeler: Empati, terapist, psikoterapi etkililiği, terapötik ittifak

The Role of Empathy in Psychotherapy Effectiveness and Therapeutic Alliance: A Systematic Review

Abstract

Although empathy is often described as understanding another person's emotions, experiences, motivations, or perspective, it is also defined as being generally sensitive and aware of the other person. Empathy plays a significant role in human interactions and is inherently a crucial component within the psychotherapy setting. This study aims to systematically review research examining the relationship between therapist empathy, therapeutic alliance, and psychotherapy effectiveness. To achieve this goal, research articles from the past 15 years on this topic were searched using specific keywords in databases including PubMed, Google Scholar, Web of Science, and ScienceDirect. After applying inclusion and exclusion criteria to the search results, 20 articles were included in the systematic review. The findings of these studies indicate that, regardless of participants' characteristics, their psychopathologies, the types of psychotherapy employed by therapists, or the research designs used, therapist empathy, therapeutic alliance, and psychotherapy effectiveness are interrelated. As the level of empathy perceived by clients increases, the severity of depressive symptoms, and the amounts of alcohol and substance use decrease. While empathy has a direct relationship with psychotherapy effectiveness, it also has an indirect effect. Specifically, therapist empathy enhances therapeutic collaboration, which in turn positively affects psychotherapy effectiveness. Furthermore, the use of em-

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bakırçay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji Programı /Psikolog,
E posta: sirmacisergen@gmail.com.

¹ ORCID: 0009-0008-9600-3447

Başvuru : 21 Ocak 2025
Kabul : 15 Şubat 2025

DOI: 10.56955/bpd.1526849

pathy in psychotherapy is important not only in face-to-face settings but also in online environments, making it a significant factor in psychotherapy effectiveness.

Keywords: Empathy, therapist, psychotherapy effectiveness, therapeutic alliance

1. Giriş

Empatinin tek bir tanımı olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir (Batson, 2009; Pedersen, 2009). Her ne kadar tek bir tanımın geçerli olduğunu söyleyebilmek mümkün olmasa da empatiyi genel hatlarıyla ve bazı özellikleriyle tanımlayabilmek mümkündür. Empati, kişiler arasında gerçekleşen, bir kişi tarafından diğerine sağlanan, tek yönlü bir kapasite, eylem veya yetenektir (Elliot ve ark., 2018). Empati her ne kadar genellikle, bir kişinin diğerinin duygularını, deneyimlerini, motivasyonunu veya bakış açısını anlaması olarak ifade edilse de diğer kişiye karşı genel olarak duyarlılık ve farkındalık içerisinde olmakta empati olarak tanımlanmaktadır (Elliot ve ark., 2018). Empatinin nasıl başarılı olduğu da önem teşkil eden bir diğer konudur ve empati diğerinin deneyimine aktif olarak girmekle, paylaşmakla, özdeşleşmekle ve hayal gücüyle sağlanabilir (Elliot ve ark., 2018). Empati insan etkileşimi içerisinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte doğal olarak psikoterapi ortamı içinde önemli bileşenlerinden biri olarak görülmektedir (Ersoy ve Köşger, 2016).

Rogers'a göre psikoterapötik bağlamda empati hem duygusal hem de anlamsal açıdan danışana uyum sağlayabilmeyi ve bunu da danışana etkili bir şekilde sunabilmeyi gerektirir (Rogers, 1975). Bu iki duruma ek olarak Barrett-Lennard (1981) danışanın rolünün önemini altını çizmiş ve terapistin empatiyi sergilemesi kadar danışanın bunu nasıl deneyimlediği ve algıladığının da önemli olduğunu söylemiştir. Öncelikle psikoterapi bağlamında incelendiğinde empatinin farklı psikoterapi yaklaşımlarına göre farklı değerlendirildiği görülmekle beraber birey odaklı ve psikoanalitik terapilerin öne çıktığı görülmektedir (Selman, 1980). Rogers'ın birey odaklı terapisinde empati, kuramın temel taşlarından bir tanesidir (Ersoy ve Köşger, 2016). Rogers'ın birey odaklı terapisinde empati herhangi bir ön koşul olarak görülmeyip, psikoterapinin temel bileşenlerinden biri olarak ele alınır (Ersoy ve Köşger, 2016). Klinisyenler psikoterapi seansları boyunca danışanı anlamaya çalışır ve bu yüzden de klinisyen-danışan ilişkisi yönlendirici bir boyutta değildir (Rogers, 1983).

Psikanalitik kurama bakıldığında ise Freud empatiyi iki farklı yönüyle ele almıştır (Freud, 1912). Freud'a göre kullanılacak olan serbest çağrışım tekniğiyle elde edilmek istenen bilgilerin rahatça ortaya çıkabilmesi ve danışanın sahip olduğu bilinçdışına uyum sağlayabilmek için empatinin kullanılması gerekmektedir (Freud, 1912). Ferenczi gibi Freud'dan farklı şekillerde psikanalitik yaklaşımı benimseyenler ise klinisyenlerin seanslarda daha az yorumcu bir rolü benimsemesi ve daha fazla empatik olması gerektiğini söylemektedirler (Ferenczi, 1931).

Kendilik psikolojisi yaklaşımının kurucusu Kohut ise empatiyi, bir bireyin iç dünyasını anlayabilmek için kesinlikle gerekli olan araçlardan biri olarak görmüş ve klinisyenlerin seanslar içerisinde sürekli empati yaparak danışanların yerine kendilerini koymalarını, böylece danışanı anlamaya çalışması gerektiğini söylemiştir (Kohut, 1959).

Diğer kuramlardaki kadar büyük bir rol oynamasa da bilişsel davranışçı yaklaşımlı psikoterapilerde de danışan ve klinisyen arasında sağlam bir terapötik iş birliğinin inşa edilebilmesi için empati yardımcı bir araç olarak kullanılmaktadır (Gülseren, 2001). Çalışmalar terapötik ittifakın, terapistin empatisiyle anlamlı bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir (Nienhuis, 2016). Terapistin sergilediği empati, terapötik ittifakı besleyen en önemli yapı taşlarından biridir (Hilsenroth ve ark., 2012) ve terapötik ittifakın kurulması da danışana değişim gösterebilme olasılığı sunmaktadır (Rogers, 1957). Şu ana kadar sunulan bilgilere bakıldığında, klinisyen tarafından hangi yaklaşım benimsenirse benimsensin, empatinin terapötik bir güç olarak görüldüğü ve önemli olduğu belirtilmektedir.

Psikoterapide terapistin empatisinin, terapötik ittifakla sahip olduğu anlamlı ilişkisinin yanı sıra psikoterapinin nasıl sonuçlanacağıyla da pozitif bir ilişki içerisinde (Bohart ve ark., 2002; Elliot ve ark., 2018) ve bu durumun nedenine dair çeşitli açıklamalar mevcuttur. Watson (2002) empatinin, psikoterapinin etkililiğiyle olan ilişkisini empatinin danışanın sahip olduğu algıların öznelliğinin farkına varabilmesi ve böylece görüşlerini yeniden yapılandırabilmesi şeklinde açıklarken, Rogers (1975) terapist tarafından sergilenen ve danışan tarafından algılanan empatinin danışanın kendisini keşfetmesini sağladığını, Greenberg ve arkadaşları (2001) ise empatinin kullanımının danışanın saygıya ve ilgiye layık olduklarını tekrardan fark edebilmelerine yaradığını, bununda daha işlevsel bir duygusal deneyimi hazırladığını söylemişlerdir.

Empati psikoterapi bağlamında üç farklı bakış açısıyla ele alınmaktadır (Barrett-Lennard, 1981). Bu üç farklı bakış açısı; terapist, gözlemci ve danışan olarak üçe ayrılmaktadır (Barrett-Lennard, 1981). Bu bakış açıları, daha çok psikoterapide klinisyenin sergilediği empatiye odaklanmakta olup gözlemcinin değerlendirmesiyle, danışanın algıladığı empati seviyesiyle ve son olarak da terapistin öz bildirim ölçeklerini doldurmasıyla ölçülebilmektedir (Barrett-Lennard, 1981). Fakat bu üç farklı bakış açısından psikoterapinin etkililiğiyle en yüksek korelasyon ilişkisine sahip olanı

danışanın algıladığı empati seviyesidir (Elliot ve ark., 2011). Söz konusu üç farklı bakış açısı dışında bir diğer durumda empatik doğruluktur (Duan ve Hill, 1996). Empatik doğruluk, terapistin danışanı ve danışanın kendisini çeşitli kişilik testleri veya belirti tarama testleri üzerinden puanlaması, bu iki farklı bakış açısından değerlendirilen puanların uyum içerisinde olması olarak tanımlanmaktadır (Ickes, 1997) ve bu görüşe göre bu puanların iyi bir uyum derecesi içinde olması empatinin de seviyesinin ölçülebilmesini sağlamaktadır (Elliot ve ark., 2011).

Psikoterapi bağlamında bir terapist faktörü olarak empati, hangi bakış açısıyla nasıl ölçülüyor olursa olsun terapistin etkililiğini olumlu etkilemektedir (McClintock, 2016). Yapılan çeşitli meta analiz çalışmaları da bu bilgiyi doğrular nitelikte olup, empatiyle psikoterapinin etkililiği arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir (Bohart ve ark., 2002; Elliot ve ark., 2018; Orlinsky ve ark., 2003). Empatinin, psikoterapinin etkililiğiyle ve terapötik ittifakla olan pozitif ilişkisi sugötürmez bir gerçektir, bu konuda yapılmış ve bu ilişkiyi doğrulayan çeşitli meta analiz çalışmaları mevcuttur (Bohart ve ark., 2002; Elliot ve ark., 2018; Nienhuis, 2016; Orlinsky ve ark., 2003).

Terapistin empatisini, terapötik ittifakı ve psikoterapi sonuçlarını doğrudan inceleyen başka bir sistematik derleme çalışması olmaması, yapılan son meta analiz çalışmasından bu yana önemli bir zaman geçmesi, yeni bir sistematik gözden geçirme çalışmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın amacı psikoterapistin empatisinin, terapötik ittifak ve psikoterapinin etkililiğine nasıl bir etkisi olduğuna genel bir bakış açısı sağlamaktır. Bu doğrultuda, son 15 yıl içerisindeki terapistin empatisi, terapötik ittifak ve psikoterapi sonuçlarıyla ilgili çalışmalar sistematik olarak derlenmiştir.

2. Yöntem

Terapistin empatisiyle, terapötik ittifak ve psikoterapi sonuçlarına genel bir bakış açısıyla gözden geçirme amacı sunan bu çalışmada dışlama ve dahil etme kriterleri önceden kararlaştırılmıştır. PubMed, Google Akademik, Web of Science ve ScienceDirect veri tabanlarında 2009-2024 (Nisan) yılları arasında çalışmanın konusuyla ilgili gerçekleştirilen İngilizce araştırmalar taranmıştır. Tarama için kullanılan kelimeler şu şekildedir:

"empathy psychotherapy", "empathy counseling", "empathy counselling", "empathy change", "empathy outcome", "empathy improvement", "empathy psychotherapy outcome", "empathy psychotherapy change", "empathy psychotherapy improvement", "empathy counseling outcome", "empathy counselling improvement", "empathy alliance", "empathy therapeutic alliance", "therapist empathy alliance"

Bu taramalar sonucunda elde edilen makalelere çeşitli dahil etme ve dışlama kriterleri uygulanmıştır:

Dahil etme kriterleri

- Empatiyi ölçebilecek herhangi bir ölçeğin kullanılmış olması
- Çalışmada kullanılan empatinin, terapötik ittifak veya terapi sonucuyla ilişkilendirilmesinin amaçlanması
- Korelasyon veya yeterli bir istatistiksel bilgi kullanılarak terapistin empatisinin, terapötik ittifak veya psikoterapinin sonucuyla ilişkilendirildiği bir süreç-sonuç araştırması olması.

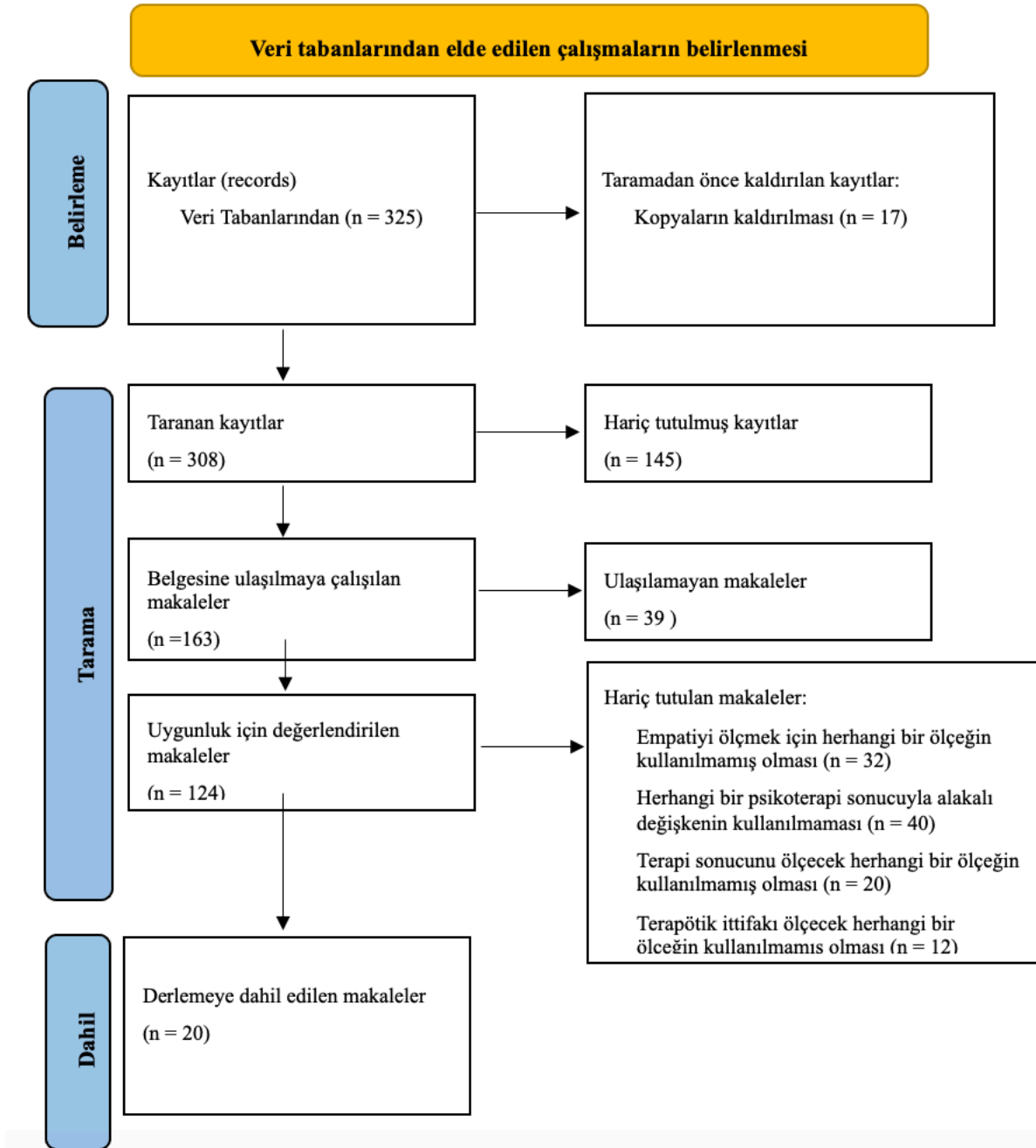
Dışlama kriterleri

- Empatiyi ölçmek için herhangi bir ölçeğin kullanılmamış olması
- Herhangi bir psikoterapi sonucuyla alakalı değişkenin olmaması
- Terapi sonucunu ölçecek herhangi bir ölçeğin kullanılmamış olması
- Terapötik ittifakı ölçecek herhangi bir ölçeğin kullanılmamış olması

Daha önce belirtilen kelimelerle, söz konusu veri tabanlarında yapılan aramalar sonucunda yaklaşık 325 makaleye ulaşılmıştır. Arama sonucunda elde edilen araştırmalar dahil etme ve dışlama kriterlerine göre değerlendirilmiştir (Bkz. Tablo 1). Tablo 1'de de belirtildiği üzere veri tabanlarında konuyla alakalı olarak 325 kayda (record) ulaşılmıştır. Kayıt

kelimesi ile bahsedilen şey herhangi bir veri tabanında indekslenen makalenin başlığı veya özetidir. Daha sonra bu kayıtlardan 17'si aynı olduğu için tarama aşamasına geçilmeden önce kaldırılmıştır. Daha sonrasında elde kalan 308 kayıt, başlıkları ve özetleri incelenerek konu olarak bu çalışmanın bağlamına uyup uymadığı tespit edilmeye çalışılmış olup, 145 kayıt çıkarılmıştır. Kalan 163 kayıt detaylı incelemeye geçilmeden önce, tüm makalelerin belgelerine ulaşmaya çalışılmış olup, 39 makaleye ulaşamadığı için bu makaleler taramadan çıkarılmıştır. Uygunluğu için değerlendirilen 124 makaleden 104'ünde empatiyi ölçmek için herhangi bir ölçeğin kullanılmamış olması, herhangi bir psikoterapi sonucuyla alakalı değişkenin olmaması, terapötik ittifakı veya terapi sonucunu ölçecek herhangi bir ölçeğin kullanılmamış olması gibi çeşitli dışlama kriterlerinden dolayı taramadan çıkarılmıştır. Sistematik derlemeye elde kalan 20 makaleyle devam edilmiştir.

Veri Tabanlarında Yapılan Aramaya Göre Akış Diyagramı

3. Bulgular

Bu sistematik derleme çalışmasına dahil edilen makalelerle ilgili çeşitli özellikler, bilgiler ve bulgular Tablo 2'de sunulmaktadır.

3.1. Çalışmaların Yöntemsel Özellikleri

Sistematik derlemeye dahil edilen araştırmalar, nicel çalışmalardır. Çalışmalarda analize tabi tutulan veriler, anket yöntemiyle toplanmıştır. Çalışmalardaki ölçekler terapistler, danışanlar ve bazı çalışmalarda da bunlara ilaveten gözlemciler tarafında da doldurulmuş ve değerlendirilmiştir. Çalışmaların hepsi klinik çalışmalardır ve klinik örneklem olarak tanımlanabilecek çeşitli psikolojik problemlere sahip katılımcılardan oluşmaktadır. Çalışmaların örneklemine bakıldığında katılımcıların sosyal kaygıdan (Brouzos ve ark., 2015), depresyona (Barnicot ve ark., 2014; Malin ve Pos, 2014; McClintock ve ark., 2018; Watson ve ark., 2014) sınırda kişilik bozukluğuna (Goodman, 2014), madde (Guydish ve ark., 2014; Spohr ve ark., 2015) ve alkol (Moyers ve ark., 2016; Wiprovnick ve ark., 2015) bağımlılığına ve ilişki sorunlarına (Woodin ve ark., 2010) kadar psikolojik problemler açısından uzun bir yelpazeye sahip olduğu görülmektedir. Çalışmaların örneklemi oluşturan katılımcıların özelliklerine baktığımızda bir çalışma haricinde (10-12 yaş) katılımcıların yaşlarının 18-65 arasında değiştiği görülmektedir. Çalışmaların örneklemi, bağımlılığı konu alan birkaç makale dışında ağırlıklı olarak kadın katılımcılardan oluşmaktadır.

Çalışmaların desenine bakıldığında, üç farklı durum olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, Kim ve arkadaşlarının (2009) yaptığı gibi tüm katılımcıları aynı müdahale grubuna ekleyip, başka bir çalışma grubu kullanmayanlar ve bu gruplar arasında ön test – son test yapanlardır. İkinci durum ise Barnicot ve arkadaşları (2014) gibi plasebo grubu, bilişsel davranışçı terapi grubu, kişiler arası terapi grubu gibi farklı gruplara ayırıp gruplar arası karşılaştırma yapanlardır. Bir diğer durum, Brouzos ve arkadaşlarının (2016) yaptığı gibi çalışmanın daha kolay yürütülebilmesi ve kişi sayısını azaltabilme adına her grupta aynı basamakların ve prosedürlerin uygulandığı 3 farklı eşit grup oluşturmaktır.

Bu çalışmalar arasında randomize kontrollü çalışma olarak belirtilebilecek çeşitli çalışmalar vardır. Wiprovnick ve arkadaşları (2015) alkol kullanım bozukluğu olan kişilerle yaptığı çalışmada motivasyonel görüşme uygulamış ve 3 farklı grup kullanmışlardır. Watson ve arkadaşları da (2013) yaptığı çalışmadaki verileri BDT ve Duygu Odaklı Terapinin depresyon üzerindeki etkisini araştırdıkları randomize kontrollü çalışmadan elde etmişlerdir. Moyers ve arkadaşları (2016) alkol bağımlılarıyla yaptığı 20 yıl süren araştırma da randomize kontrollü bir çalışmadır. Malin ve Pos'un (2014) çalışmasında ise iki farklı grup oluşturulmuş olup, duyu odaklı terapi ve danışan odaklı terapi karşılaştırılmıştır. Guydish ve arkadaşları da (2013) benzer olarak madde bağımlılarıyla yaptığı çalışmada iki farklı tedavi grubu oluşturmuş birinde her zaman kullanılan tedavi şeklini (treatment as usual), diğerinde ise STAGE-12 müdahale programını kullanmıştır. Barnicot ve arkadaşları (2014) ise katılımcıları bilişsel davranışçı terapi grubu, kişiler arası terapi grubu ve plasebo ile klinik yönetim şeklinde 3 farklı gruba seçkisiz şekilde yerleştirmiştir. Diğer çalışmalarda ise herhangi bir karşılaştırma veya kontrol grubu kullanılmamış olup, tüm katılımcılara aynı müdahale programı veya psikoterapi yaklaşımı uygulanmıştır.

Çalışmaların bir diğer önemli ayağını terapistler oluşturmaktadır. Terapistler, farklı kuramsal yaklaşımları benimsedikleri için farklı psikoterapi yöntemleri uygulamaktadırlar. Bu sistematik derleme çalışmasını oluşturan makalelere bakıldığında bilişsel davranışçı terapi (Barnicot ve ark., 2014), psikodinamik psikoterapi (Goodman ve ark., 2014), duyu odaklı terapi (Malin ve Pos, 2015), kişiler arası terapi (Barnicot ve ark., 2014), hümanistik terapi (McClintock ve ark., 2018; Murphy ve Cramer, 2014), transaksyonel analiz ve Gestalt terapi (Sperandeo ve ark., 2021) gibi birbirinden çok farklı yaklaşımların terapistler tarafından kullanıldığı görülmektedir.

Çalışmaların veri toplama yöntemlerine bakıldığında anket yönteminin tercih edildiği görülmektedir. Araştırmacılar terapistin empati seviyesini ölçmek amacıyla çoğunlukla Barrett-Lennard İlişki Envanterini kullanmışlardır. Barrett-Lennard İlişki Envanteri, klinisyenle danışan arasındaki ilişkiyi değerlendirebilmek için geliştirilmiş bir ölçektir (Gürçan Yıldırım ve Gençöz, 2022). Barrett-Lennard İlişki Envanteri dört farklı alt boyuttan oluşmaktadır, bu alt boyutlardan biri de empatidir (Gürçan Yıldırım ve Gençöz, 2022). Çoğu çalışmada danışanla terapist arasında kurulan terapötik ittifakı ölçülebilmek için Terapötik İttifak Envanteri kullanılmıştır. Terapinin nasıl sonuçlandığıyla ilgili bir ölçüm yapabilmek için kullanılmış olan ölçekler ise örneklemin özelliklerine (psikolojik rahatsızlıklara) göre değişmiştir.

Tablo 2*Derlemeye Dahil Edilen Çalışmaların Özeti*

Yazar ve Yıl	Örneklem	Ölçekler	Önemli Bulgular
Barnicot ve ark., 2014	157 danışan.	Barret Lennard İlişki Ölçeği, Beck Depresyon Envanteri, Hamilton Depresyon Ölçeği.	Klinisyenlerin samimiyeti, olumlu saygısı ve empatisi danışanlardaki daha düşük şiddeteki depresyonla anlamlı bir ilişkiye sahiptir.
Brouzos ve ark., 2015	10-12 yaşlarındaki 13 erkek ve 27 kız.	Barret Lennard İlişki Ölçeği, Kritik Olay Ölçeği.	Sosyal kaygı seviyesi yüksek olan çocukların, grup çalışmasında kendi liderlerinin gösterdiği empati ve saygıyı algılayabilmeleri onlar için yarar sağlayabilmektedir.
Daw ve Joseph, 2010	48 terapist.	Psikolojik Farkındalık Ölçeği, Jefferson Hekim Empati Ölçeği Sağlık Profesyoneli Versiyonu, Terapötik İttifak Envanteri.	Terapötik ittifakın, terapistin empatisiyle orta düzeyde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur.
Goodman ve ark., 2014	Sınırdaki kişilik bozukluğuna sahip 5 danışan (26-41 yaşları arasında, 2 kadın ve 3 erkek.)	Psikoterapi Süreci Q-SET Ölçeği, Belirti Tarama Testi – 90, Kişilik Bozuklukları için Yapılandırılmış Klinik Görüşme II.	Kriz içerisindeki sınırdaki kişilik bozukluğuna sahip danışanlarda destekleyici ve yönlendirici müdahalelerin yanı sıra empatik etkileşimlerinde desteklenmesi gerekmektedir.
Guydish ve ark., 2014	Madde bağımlılığının tedavisi alanında çalışan 10 klinikteki 234 madde bağımlısı.	On İki Adım Kolaylaştırma Bağlılık Yeterlilik Empati Ölçeği, Madde Kullanım Takvimi.	Katılımcılar tarafından algılanan empati, işe girme oranlarıyla ve madde kullanımının düşmesiyle ilişkili bulunmuştur.
Jung ve ark., 2015.	48 psikotik bozukluğa sahip danışan.	Yardım İttifakı Anketi, Bonner'in Terapi ve Danışmanlık için Anketi.	Danışanın algıladığı terapötik iş birliğiyle terapistin empatisi pozitif ilişkilidir.
Kim ve ark., 2009	61 Asya Amerikalı danışan. 40 kadın, 21 erkek ve 18-30 yaşları arasında.	Asyalı Değerler Ölçeği, Terapistin Etkililiği Ölçeği, Terapötik İş Birliği Ölçeği Kısa Form.	Terapötik ittifak, empatiyle pozitif bir ilişki içerisindedir. Danışanların terapistlerinin empatisini algılayışları psikoterapinin olumlu sonuçlanması ve terapisti başka bir kişiye önermesi gibi sonuçlarla ilişkilidir.
Kwon ve ark., 2012	9 erkek, 39 kadın olmak üzere 48 danışan. Yaş ortalamaları 32.	Empatik Doğruluk Değerlendirme Prosedürü, Kore Psikoterapi Sonuç Anketi-danışan versiyonu	Danışmanın empatik doğruluğu, psikoterapinin sonucuyla pozitif yönde ilişkilidir.
Lei ve Duan, 2014	29 erkek, 37 kadın toplamda 86 üniversite öğrencisi.	Revize Edilmiş Çoklu Etki Sıfatı Kontrol Listesi, Terapötik İş Birliği Kısa Form.	Danışan tarafından algılanan terapötik ittifak birinci seanstan sonra önemli derecede yükselmiştir ve bu durum terapistin empatisi tarafından yordanmaktadır.
Malin ve Pos, 2014	30 danışan, 26-63 yaş aralıklarında. 22 kadın, 8 erkek.	İfade Edilen Empati Ölçeği, İş Birliği Envanteri, Beck Depresyon Envanteri, Genel Seans Değerlendirme Formu.	Terapistin birinci seansta sergilediği empati, danışanla kurulan terapötik iş birliğini ve psikoterapinin etkililiğini pozitif yönde etkilemektedir.

McClintock ve ark., 2018	56 lisans öğrencisi danışan, 46 tanesi kadın, 10 tanesi erkek. Yaş ortalaması 19,5.	Barrett-Lennard İlişki Envanteri, Terapötik İş Birliği Envanteri, Beck Depresyon Envanteri, Schwartz Sonuç Ölçeği.	Empati, terapötik iş birliğini olumlu şekilde etkileyerek depresif semptomlarını şiddetini azaltmakta ve psikolojik iyi oluşu olumlu etkilemektedir.
Moyers ve ark., 2016	1383 alkol bağımlısı katılımcı.	Lisans mezunu olan çeşitli değerlendiriciler kasetleri dinleyerek terapistleri puanlamıştır.	Terapistin sergilediği empati seviyesi yükselirse, danışanın alkol kullanım miktarı azalmaktadır.
Murphy ve Cramer, 2014	62 danışan, 47 kadın, 15 erkek. 24 yaş ortalaması.	Barrett-Lennard İlişki Envanteri, Rutin Değerlendirmede Klinik Sonuç Ölçeği (CORE-OM)	Terapistin danışanın deneyimleyebilmesi için empatik ve kabullenici bir yaklaşım içerisinde olması psikoterapideki ilerleme daha fazla olabilmektedir.
Sanberk ve Akbaş., 2015	69 danışan, yaş ortalaması 20,6. 47 kadın, 22 erkek.	Psikoterapi Etkileşim Kodlama Sistemi, Oturum Memnuniyetinin Değerlendirilmesi Ölçeği, Yaşam ve Davranıştaki Değişiklikler Ölçeği.	Çalışmanın "başarılı" olarak sayılan müdahale grubundaki psikolojik danışmanlar, danışanlarına karşı daha empatik davranışlar sergilemişlerdir.
Sperandeo ve ark. 2021	23 danışan, 4 erkek ve 19 kadın.	Kapsamlı Psikopatolojik Derecelendirme Ölçeği, Barrett-Lennard İlişki Envanteri.	Çevrim içi psikoterapi hizmeti alan danışanlar, terapistlerini; terapistlerinin öngördüklerinden bile daha empatik bulmuşlar ve bu durumda psikoterapinin iyi bir şekilde sonuçlanmasını sağlamıştır.
Spohr ve ark., 2015	80 madde bağımlısı danışan. 18-57 yaş aralığında. 52 erkek, 28 kadın.	Motivasyonel Görüşme Tedavide Dürüstlük Ölçeği. Madde kullanıp kullanmadığıyla alakalı çeşitli soruları içeren sonuç değişkeni ölçekleri.	2 aylık takip içerisinde tedaviye başlayan madde bağımlılarında, başlamayanlara göre daha yüksek klinisyen empatisi olduğu görülmüştür.
Watson ve ark., 2014	55 depresif danışan, 37 kadın 18 erkek. 21-59 yaş aralığında (Ort. 37.6).	Bağlanma Stili Ölçeği, Barrett-Lennard İlişki Envanteri, İş Birliği Envanteri Kısa Formu, Beck Depresyon Envanteri, İşlevsel Olmayan Tutumlar Ölçeği, Belirti Tarama Testi – 90, Rosenberg Öz Saygı Ölçeği.	Terapistin empatisi ile psikoterapinin etkililiği arasında doğrudan pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Depresyon semptomlarının şiddetinde, güvensiz bağlanma, kendine kötü davranma gibi çeşitli sonuç değişkenlerinde iyileşme gözlenmiştir.
Wiprovnick ve ark., 2015	18-65 yaş aralığında (Ort. 40.25), 28 erkek, 31 erkek toplam 59 katılımcı.	Zaman Çizelgesi Takibi, Terapi Seans Raporu- Danışan Versiyonu.	Danışanla terapist arasında kurulan terapötik bağ ve empatik rezonans yüksekse, danışanın alkol kullanımını azalmaktadır.
Wolff ve Hayes, 2009	Alkol ve madde bağımlısı 24 kadın katılımcı.	Davranış Sağlığı Anketi-20, Klinisyenlerin Danışanlara Karşı Duygusal Tutumlarının Derecelendirilmesi, Barrett Lennard İlişki Envanteri, Terapötik İttifak Envanteri-Kısa Versiyon	Terapistin empatisiyle, terapötik ittifak arasında pozitif bir ilişki vardır ve bu ilişkiyi terapistin danışana olan duygusal tepkileri öngörmektedir.
Woodin ve ark., 2010	50 üniversite öğrencisi (25 çift), 18-25 yaş aralıklarında.	Motivasyonel Görüşme Tedavide Dürüstlük, Revize Edilmiş Çatışma Taktikleri Ölçeği.	Kadın danışanlardaki agresyonun azalmasında yüksek düzeydeki terapist empatisinin rol oynadığı belirtilmiştir.

Söz konusu çalışmalarda terapinin nasıl sonuçlandığını ölçebilmek ve karşılaştırabilmek amacıyla Beck Depresyon Envanteri, Hamilton Depresyon Ölçeği, Belirti Tarama Testi – 90 ve madde-alkol kullanım bozuklukları için Zaman Çizelgesi Takibi, Madde-Alkol Kullanım Takvimi gibi çeşitli ölçekler kullanılmıştır.

Derlemeye dahil edilen çalışmalardaki terapist ve seans sayılarına Tablo 3'ten ulaşılabilir.

Tablo 3

Derlemeye Dahil Edilen Çalışmalardaki Terapist ve Seans Sayıları

Yazar ve Yıl	Terapist Sayısı	Seans Sayısı
Barnicot ve ark., 2014	27 terapist.	16 hafta süren seanslar.
Brouzos ve ark., 2015	Süpervizyon alan 1 psikolog ve 1 öğretmen.	8 haftalık, 45 dakikalık seanslar.
Goodman ve ark., 2014	4 terapist.	Haftada 3 kez gerçekleşen ve 6 ay süren seanslar.
Kim ve ark., 2009	-	5 akademik dönem süren seanslar (toplamda 2 yıl).
Kwon ve ark., 2012	48 terapist.	En az 3 seans sürmüş olması.
Malin ve Pos, 2014	16 terapist, 4 erkek 12 kadın.	8-10 seans.
McClintock ve ark., 2018	6 psikolog, 3 erkek 3 kadın.	5 seans.
Murphy ve Cramer, 2014	12 terapist, 9 kadın 3 erkek.	Ortalama 5 seans.
Lei ve Duan, 2014	43 terapist, 9 erkek 34 kadın.	7 seans. 2. ve 7. seanslarda ölçüm alınmış.
Jung ve ark., 2015	11 terapist, 8 kadın 3 erkek.	5 seanstan sonra ölçümler alınmış.
Sanberk ve Akbaş., 2015	69 psikolojik danışman.	En az 7 seans.
Sperandeo ve ark. 2021	5 psikoterapist, 2 erkek 3 kadın.	3 seans.
Watson ve ark., 2014	15 terapist, 3 erkek 12 kadın.	16 hafta süren seanslar.
Wiprovnick ve ark., 2015	-	8 hafta.
Wolf ve Hayes, 2009	35-75 yaş aralığında 51 terapist.	-
Woodin ve ark., 2010	5 klinik psikoloji yüksek lisans öğrencisi.	-

3.2. Çalışmaların Bulguları

Sistemik derlemeye dahil edilen çalışmaların bulgularına bakıldığında; klinisyenlerin danışanlar tarafından algılanan empati seviyesinin yüksekliğinin diğer katılımcılara göre daha düşük seviye depresyonla ilişkili olduğu (Barnicot ve ark., 2014; McClintock ve ark., 2018; Watson ve ark., 2014), sosyal kaygı seviyesi yüksek çocuklarla yapılan grup çalışması eğitimlerinde liderlerin empati sergileyebilmesinin çocuklar için önemli olabileceği (Brouzos ve ark., 2015), sınırdaki kişilik bozukluğuna sahip danışanlarla çalışılırken yönlendirici ve destekleyici bir yaklaşımın yanı sıra da empatik etkileşimlerin gerekli olduğu (Goodman ve ark., 2014), terapistin empatisinin madde bağımlıları arasında işe girme oranındaki artışla, madde kullanım miktarındaki (Guydish ve ark., 2014) ve alkol kullanım miktarındaki düşüşle (Moyers ve ark., 2016; Wiprovnick ve ark., 2015) ilişkili olduğu, danışanların terapistlerinin empatisini algılayışları psikoterapinin olumlu sonuçlanması ve terapistlerini başka bir kişiye önermesi gibi sonuçlarla ilişkili olduğu (Kim ve ark., 2009), terapistin empatik doğruluğunun psikoterapinin nasıl ilerleme kaydettiğiyle (Murphy ve Cramer, 2014) ve nasıl sonuçlandığıyla (Kwon ve ark., 2012; Malin ve Pos, 2014; Sanberk ve Akbaş., 2015; Watson ve ark., 2014) anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu, çevrim içi psikoterapi hizmetlerinde de terapist tarafından sergilenen empatinin psikoterapinin etkililiğini olumlu etkilediği (Sperandeo ve ark. 2021), terapist empatisinin tedaviyi başlatıcı ve sürdürücü bir faktör olduğu (Spohr ve ark., 2015), terapötik ittifakı kurmada ve sürdürmede etkili olduğu (Daw ve Joseph, 2010; Jung ve ark., 2015; Lei ve Duan, 2014; Wolf ve Hayes, 2019), ilişki sorunlarıyla psikoterapiye gelen kadın danışanlarda agresyonun azalmasında terapist empatisinin önemli bir faktör olduğu (Woodin ve ark., 2010) görülmüştür.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada, son 15 yıl içerisindeki terapist empatisi, terapötik ittifak ve psikoterapinin etkililiğini konu alan çalışmalar sistemik bir şekilde gözden geçirilmiştir. Derlemeye dahil edilen çalışmaların bulgularına bakıldığında çalışmanın örneklemini oluşturan katılımcıların özellikleri, sahip oldukları psikopatolojiler, terapistlerin uyguladıkları psikoterapi türleri ve tasarladıkları araştırma desenlerinden bağımsız olarak terapistin empatisiyle, terapötik ittifak ve psikoterapinin etkililiğinin ilişkili olduğu görülmüştür. Terapistlerin, danışanlar tarafından algılanan empati seviyesi yükseldikçe psikoterapinin etkililiği olarak tanımlanan depresif semptomların şiddeti (Barnicot ve ark., 2014; McClintock ve ark., 2018; Watson ve ark., 2014), alkol (Moyers ve ark., 2016; Wiprovnick ve ark., 2015) ve madde kullanım (Guydish ve ark., 2014) miktarı azalmıştır. Ayrıca yine terapistin empatisi, terapötik ittifakla pozitif bir ilişkiye sahiptir (Daw ve Joseph, 2010; Jung ve ark., 2015; Lei ve Duan, 2014; Wolf ve Hayes, 2019). Bu sistemik derleme çalışmasında elde edilen bulguların, literatürde daha önce yapılmış meta analiz çalışmalarının sonuçlarıyla paralel doğrultuda olduğu görülmektedir (Bohart ve ark., 2002; Elliot ve ark., 2011; Elliot ve ark., 2018; Nienhuis ve ark., 2018; Orlinsky ve ark., 2003).

Bu sonuçlar göstermektedir ki klinisyen hangi yaklaşımı benimsemiş olursa olsun empati, psikoterapinin ilerleme sürecinde ve nasıl sonuçlanacağına çok önemli bir faktördür. Empatinin psikoterapinin etkililiğiyle doğrudan bir ilişkisi olduğu görülse de (Kwon ve ark., 2012; Malin ve Pos, 2014; Sanberk ve Akbaş., 2015; Watson ve ark., 2014) aynı zamanda dolaylı bir etkisi de bulunmaktadır. Buna göre, terapistin gösterdiği empati, terapötik iş birliğini geliştirmekte ve terapötik iş birliği de psikoterapinin etkililiğini olumlu yönde etkilemektedir (Malin ve Pos, 2014; McClintock ve ark., 2018). Ayrıca psikoterapide empatinin kullanımı sadece yüz yüze ortamlar için değil, çevrim içi ortamlar içinde önemlidir ve psikoterapinin etkililiğinde önemli bir faktördür (Sperandeo ve ark. 2021).

Her çalışmada olabileceği gibi, sistemik derlemeye dahil edilen çalışmalarında belli sınırlılıkları mevcuttur. Bu sınırlılıklardan bazıları şunlardır; süreç-sonuç korelasyonunun nedensellik sunmaması, çalışmalarda kullanılan ve danışanlar tarafından doldurulan terapi memnuniyeti gibi çeşitli ölçeklerin potansiyel geçerlilik sıkıntıları, birçok çalışmada olası karıştırıcı değişkenlerin bulunması (Elliot ve ark., 2018). Söz konusu bu sistemik derleme çalışmasında yüksek lisans veya doktora tezleri dahil edilmemiştir, bu durumda olası bir yayın yanlılığı problemini gün yüzüne çıkarmaktadır. Yapılacak sonraki çalışmalarda ters nedensellik sorununun ve potansiyel üçüncü değişkenlerin önüne geçilmelidir. Terapist empatisiyle, psikoterapi etkililiği arasındaki ilişkide neden sorusuna odaklanılarak çeşitli değişkenlerin dahil edildiği aracı modeller test edilebilir.

5. Öneriler

Bu sistematik derleme çalışmasından elde edilen bulgularla birlikte klinisyenlere çeşitli öneriler sunmak mümkün olabilir. Bu öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Klinisyenler, danışanlarının anlattıklarını bir papağan gibi sürekli tekrarlamamalı, sürekli içerik yansıtması yapmamalı bunun yerine daha empatik bir şekilde seanstaki anlık deneyimlere ve ortaya konulmamış nüansları anlamalı, bunları dile getirmeliler,
- Klinisyenler seans içerisinde kendilerinin yeterince empatik olup olmadıklarını sezmeye çalışıp tahmin etmeleri yerine danışanların terapist tarafından sergilenen empati deneyimlerini çeşitli ölçeklerle belli sıklıklarla değerlendirebilirler,
- Bir klinisyenin seanslarda ne söylediği veya ne yaptığı kadar aynı zamanda danışanla ne kadar iyi ilgilendiği, dinlediği de önem teşkil etmektedir,
- Klinisyenler empatilerini sergilemeye çalışırken sanki zihin okuyabiliyormuş gibi davranmamalıdır ve empati niyetiyle sunduklarını düzeltmeye hazır olmalı,
- Klinisyenler sergiledikleri empatik ifadeleri danışanlarına göre özelleştirmelilerdir çünkü bazı danışanlar empatik tepkileri fazla yönlendirici veya müdahaleci bulabilirler (Elliot ve ark., 2018).

Kaynakça

- Barnicot, K., Wampold, B. ve Priebe, S. (2014). The effect of core clinician interpersonal behaviours on depression. *Journal of Affective Disorders*, 167, 112-117.
- Barrett-Lennard, G. T. (1981). The empathy cycle: Refinement of a nuclear concept. *Journal of Counseling Psychology*, 28, 91-100.
- Batson, C.D. (2009). These things called empathy: Eight related but distinct phenomena. Inside J. Decety & W. Ickes (Eds.) (2009). *The Social Neuroscience of Empathy* (ss. 3-15). MIT Press.
- Bohart, A.C., Elliott, R., Greenberg, L.S. ve Watson, J.C. (2002). Empathy. Inside J. Norcross, *Psychotherapy Relationships That Work* (ss. 89-108). Oxford University Press.
- Brouzos, A., Vassilopoulos, S. P. ve Baourda, V. C. (2017). *Therapeutic factors and members' perception of co-leaders' attitudes in a psychoeducational group for Greek children with social anxiety*. Inside International Perspectives on Group Work (ss. 214-234). Routledge.
- Daw, B. ve Joseph, S. (2010). Psychological mindedness and therapist attributes. *Counselling & Psychotherapy Research*, 10(3), 233-236. <https://doi.org/10.1080/14733140903226982>
- Duan, C. ve Hill, C. E. (1996). A critical review of empathy research. *Journal of Counseling Psychology*, 43, 261-274.
- Elliott, R., Bohart, A. C., Watson, J. C. ve Greenberg, L. S. (2011). Empathy. *Psychotherapy*, 48(1), 43.
- Elliott, R., Bohart, A. C., Watson, J. C. ve Murphy, D. (2018). Therapist empathy and client outcome: An updated meta-analysis. *Psychotherapy*, 55(4), 399-410.
- Ersoy, E. ve Köşger, F. (2016). Empati: Tanımı ve Önemi/empathy: Definition and its importance. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 38(2), 9-17.
- Ferenczi, S. (1931). Child analysis in the analysis of adults. *Final Contributions to the Problems and Methods of Psychoanalysis*. Basic Books.
- Freud, S. (1912). *Recommendations to Physicians Practicing Psychoanalysis*. Hogarth Press.
- Goodman, G., Edwards, K. ve Chung, H. (2014). Interaction structures formed in the psychodynamic therapy of five patients with borderline personality disorder in crisis. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 87(1), 15-31.
- Greenberg, L. S., Watson, J. C., Elliott, R. ve Bohart, A. C. (2001). Empathy. *Psychotherapy*, 38, 380-384.
- Guydish, J., Campbell, B. K., Manuel, J. K., Delucchi, K. L., Le, T., Peavy, K. M. ve McCarty, D. (2014). Does treatment fidelity predict

- client outcomes in 12-Step Facilitation for stimulant abuse?. *Drug and Alcohol Dependence*, 134, 330-336.
- Gülseren, Ş. (2001). Eşduyum (Empati): Tanımı ve kullanımı üzerine bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12, 133-145.
- Gürcan Yıldırım, D ve Gençöz, T. (2022). Barrett-Lennard ilişki envanteri Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 9(3), 588-606.
- Hilsenroth, M. J., Cromer, T. ve Ackerman, S. (2012). How to make practical use of therapeutic alliance research in your clinical work. In R. A. Levy, J. S. Ablon, & H. Kaechele (Eds.). *Psychodynamic Psychotherapy Research: Evidence-Based Practice and Practice-Based Evidence* (ss. 361-380). Springer Press.
- Ickes, W. (Ed.). (1997). *Empathic Accuracy*. Guilford.
- Jung, E., Wiesjahn, M., Rief, W. ve Lincoln, T. M. (2015). Perceived therapist genuineness predicts therapeutic alliance in cognitive behavioural therapy for psychosis. *British Journal of Clinical Psychology*, 54(1), 34-48.
- Kim, B. S., Ng, G. F. ve Ahn, A. J. (2009). Client adherence to Asian cultural values, common factors in counseling, and session outcome with Asian American clients at a university counseling center. *Journal of Counseling & Development*, 87(2), 131-142.
- Kohut, H. (1959). Introspection, empathy, and psychoanalysis. *Journal American Psychoanalytic Association*, 7, 459-483.
- Kwon, K. I. ve Jo, S. Y. (2012). The relationship among counselor experience level, empathic accuracy, and counseling outcome in the early phase of counseling. *Asia Pacific Education Review*, 13, 771-777.
- Lei, Y. ve Duan, C. (2014). Relationship between therapist empathy and client-perceived working alliance in China: A multilevel modelling analysis. *Counselling Psychology Quarterly*, 27(2), 200-215. <https://doi.org/10.1080/09515070.2014.882812>
- Malin, A. J. ve Pos, A. E. (2015). The impact of early empathy on alliance building, emotional processing, and outcome during experiential treatment of depression. *Psychotherapy Research*, 25(4), 445-459.
- McClintock, A. S., Anderson, T., Patterson, C. L. ve Wing, E. H. (2018). Early psychotherapeutic empathy, alliance, and client outcome: Preliminary evidence of indirect effects. *Journal of Clinical Psychology*, 74(6), 839-848.
- Moyers, T. B., Houck, J., Rice, S. L., Longabaugh, R. ve Miller, W. R. (2016). Therapist empathy, combined behavioral intervention, and alcohol outcomes in the COMBINE research project. *Journal of Consulting And Clinical Psychology*, 84(3), 221-229.
- Murphy, D. ve Cramer, D. (2014). Mutuality of Rogers's therapeutic conditions and treatment progress in the first three psychotherapy sessions. *Psychotherapy Research*, 24(6), 651-661.
- Nienhuis, J. B., Owen, J., Valentine, J. C., Winkeljohn Black, S., Halford, T. C., Parazak, S. E., ... ve Hilsenroth, M. (2018). Therapeutic alliance, empathy, and genuineness in individual adult psychotherapy: A meta-analytic review. *Psychotherapy Research*, 28(4), 593-605.
- Orlinsky, D.E., Rønnestad, M.H. ve Willutzki, U. (2003). Process and Outcome in Psychotherapy. Inside M.J. Lambert (Ed.), *Bergin and Garfield's Handbook of Psychotherapy and Behavior Change* (5th ed) (ss. 307-389). Wiley.
- Pedersen, R. (2009). Empirical research on empathy in medicine—A critical review. *Patient Education & Counseling*, 76, 3, 307-322, doi.org/10.1016/j.pec.2009.06.012.
- Rogers, C. R. (1957). The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change. *Journal of Consulting Psychology*, 21(2), 95-103.
- Rogers, C. R. (1975). Empathic: An unappreciated way of being. *Counseling Psychologist*, 5, 2-10.
- Rogers, C. R. (1983). "Empatik olmak değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir." Çev. Akkoyun, F. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 16, 103-124.
- Sanberk, I. ve Akbas, T. (2015). Psychological Counseling Processes of Prospective Psychological Counsellors: An Investigation of Client-Counsellor Interactions. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 15(4), 859-878.
- Selman, R. I. (1980). *The Growth of Interpersonal Understanding*. Academic Press.
- Sperandeo, R., Cioffi, V., Mosca, L. L., Longobardi, T., Moretto, E., Alfano, Y. M., ... ve Maldonato, N. M. (2021). Exploring the question: "Does empathy work in the same way in online and in-person therapeutic settings?". *Frontiers in Psychology*, 12, 671790. doi.org/10.3389/fpsyg.2021.671790
- Spohr, S. A., Taxman, F. S., Rodriguez, M. ve Walters, S. T. (2016). Motivational interviewing fidelity in a community corrections setting: Treatment initiation and subsequent drug use. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 65, 20-25.
- Watson, J. C. (2002). *Re-visioning empathy*. Inside D. J. Cain (Ed.), *Humanistic Psychotherapies: Handbook of Research and Practice* (ss. 445-471). American Psychological Association.

- Watson, J. C., Steckley, P. L. ve McMullen, E. J. (2014). The role of empathy in promoting change. *Psychotherapy Research*, 24(3), 286-298.
- Wiprovnick, A. E., Kuerbis, A. N. ve Morgenstern, J. (2015). The effects of therapeutic bond within a brief intervention for alcohol moderation for problem drinkers. *Psychology of Addictive Behaviors*, 29(1), 129-135.
- Wolff, M. C. ve Hayes, J. A. (2009). Therapist variables: Predictors of process in the treatment of alcohol and other drug problems. *Alcoholism Treatment Quarterly*, 27(1), 51-65.
- Woodin, E. M., Sotskova, A. ve O'Leary, K. D. (2012). Do motivational interviewing behaviors predict reductions in partner aggression for men and women?. *Behaviour Research And Therapy*, 50(1), 79-84.